

Om den sande natur af 1000-tallets danske udmøntninger

– nogle tanker inspireret af mønter fra Ørbæk

Af Jens Christian Moesgaard

Jeg har for nyligt udgivet en artikel om "Møntproduktionen i Ørbæk og kongemagtens interesse i Limfjordsområdet i 1000-tallet" i Vesthimmerland Museums Årbog (Moesgaard 2012). Min kontaktperson, museumsinspektør Bjarne Henning Nielsen, foreslog som illustration at benytte nogle tegninger, som tidligere havde været benyttet i museets udstilling. Det er forstørrede gengivelser af to mønter fra Ørbæk – en fra Knud den Store (1018-35) og en Hardeknud (1035-42).

Et hurtigt tjek afslørede, at det var aftegninger af eksemplarerne gengivet på Haubergs plancher, IV,54 og VI,42 (Hauberg 1900). De er pæne og velprægede med tydeligt fortolkelige motiver, især busternerne på forsiden. Indskrifterne er XCNAVX ANL: /+LEFÐEN ON ORBEC:: og +N.ARÐECNAVX / +ARENGRIM ON ORBE henholdsvis. Forståeligt, meningsfyldt og velordnet.

Hvis man så går et spadestik dybere og ser i Haubergs beskrivelser af typerne, bliver billedet imidlertid lidt mere nuanceret. For Knuds mønt står der "Mange Variationer, alle med Kors foran Ansigtet, til dels yderst barbarisk udførte; paa de fleste mangler Skulderpanseret. Brystbilledet er vendt snart til den ene, snart til den anden Side" (Hauberg 1900, s. 198). Angående Hardeknuds type kan man læse: "Var. med Reversomskrifterne X ARGRIM ON ORBES og + IEFÐEI OII ORBEC (retr.; af LEFDEN). Desuden to Var. med forv. Reversomskrifter. [...] Syv Var. med slet udførte Brystbilleder til venstre eller højre Side og med forvirrede Omskrifter; kun en har + LEFVINE ON LVNEeO" (Hauberg 1900, s. 205). Her er billedet unægteligt mere broget: kaotisk, varierende og spraglet.

Men hvor ligger virkeligheden mellem disse to yderpunkter? For at svare på det, skal vi have statistik på, hvor mange var der af de forståelige og meningsfyldte mønter og hvor mange af de degenererede med forvirrede indskrifter? Vi har jo ikke datidens detaljerede udmøntningstal, så vi må nøjes med at se på de eksemplarer, der har overlevet til vore dage. Samlere vil uvægerligt gå efter de pæne, velprægede eksemplarer, så de vil sandsynligvis være overrepræsenterede i samlinger og auktionskataloger, for så vidt som de er tilgængelige på markedet. Skattefund er nok mere repræsentative for datidens virkelighed, da mønterne må formodes at være et tilfældigt udsnit af de mønter, der var i brug.

Opdeling af indskrifter

Jeg har som stikprøver tjekket indskrifter på Ørbækmønter i tre udvalgte skattefund (tabel 1). De få eksemplarer med den enlige Lefvine-indskrift har jeg regnet som uforståelige ud fra den betragtning, at den nok blot er en let forvansket afskrift af indskriften på en ægte London-mønt. Den er ofte koblet til en forside, der bærer +REXX CVNAN: . De fleste andre eksemplarer har helt uforståelige og for-

virrede indskrifter. Jeg har ikke tjekket formen på busten, tilstedeværelse af kors, osv. – det må vente til et eventuelt senere mere grundigt studie. Det fremgår tydeligt, at de forståelige indskrifter udgør en forsvindende lille del – allerhøjest nogle få procent – af den samlede udmøntning.

For en del storsamlinger har man forsøgt at samle så mange forskellige varianter som muligt – og her må man formode, at skævvridningen mod bestemmelige indskrifter er mindre end i almindelige samlinger. Jeg har samlet oplysninger om et lille udvalg af offentlige og ældre private storsamlinger (tabel 2), der sikkert afspejler, hvad der har tilgængeligt på markedet fra fund og møntauktioner. Også her bekræftes den overvældende overvægt af ikke-forståelige varianter, om end ikke helt så markant som i fundene.

Hvordan skal man så forstå det?

Der er mange koblinger mellem en forståelig forside og en forvirret bagside, så de må være integrerede dele af samme udmøntning, præget samme sted (og altså ikke opdelt i en officiel udmøntning på det officielle møntsted på den ene side og en uofficiel udmøntning af efterligninger med forvirrede indskrifter et andet sted).

En anden ting er, om Haubergs meget håndfaste skelnen mellem Knud- og Hardeknud-mønter holder for en nærmere prøvelse. Det fremgår, at kriteriet er korset foran ansigtet på forsiden af Knud mønt og oftest 4 kugler inderst i korsvinklerne på bagsiden af Hardeknuds mønt (Hauberg 1900, s. 198, 205). I tabel 1 og 2 har jeg fulgt de forskellige publikationers bestemmelser, men jeg har indtrykket af, at de ikke er helt konsistente. Eksempelvis læser jeg beskrivelserne af mønterne i Bruuns samling som, at de bærer kors foran busten, hvorfor de ifølge Hauberg burde være henført til Knud og ikke til Hardeknud (jeg har dog ikke haft lejlighed til at tjekke selve mønterne, hvorfor jeg har fastholdt publikationens henførelse). Galster udtrykker da også tvivl, om Haubergs opdeling overhovedet holder (Galster 1944, s. 100; 1962, s. 57). Her er endnu et forhold, der fortjener en nærmere granskning ved lejlighed.

På det kongelige møntsted Ørbæk fandt der altså i 1030'erne en udmøntning sted, hvor langt de fleste mønter bar forvirrede indskrifter (og i vid udstrækning buster i degenereret stil). Kun få procent var i god stil og med forståelige indskrifter. Er det mon typisk for alle udmøntningerne i Danmark i 1000-tallet? Det kan man ikke sige generelt. Eksempelvis var den store udmøntning i Lund i cirka 995-1020 både typologisk og indskriftsmæssigt kaotisk (Malmer 1997), mens runemønterne fra samme møntsted cirka 1060-1075 for eksempel har konsistent typologi og stort set fuldt læselige indskrifter (Moltke 1950).

Man skal altså se på hver udmøntning individuelt, før man kan tegne det store billede. Men én ting er sikkert, og det er, at et kig på Haubergs plancher er et skønsmaleri, da Hauberg meget naturligt har valgt at illustrere de bedste og mest læselige eksemplarer af hver type. Virkeligheden er meget mere broget!

Det bør man aldrig glemme.

Knud Hbg 54

Hardeknud Hbg 42

Tabel 1. Ørbæk-mønter i udvalgte fund.

Fund	Forståelige indskrifter på begge sider	Forståelig indskrift på en side	Forvirrede indskrifter på begge sider	Reference
Kongsø	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 16	Galster 1962, nr. 27-35, fig. 5 (Heijne 9.37)
Hågerup	Knud: 1 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 13 Hardeknud: 0	Galster 1944, nr. 10-16, 30 (DMS 15; Heijne 7.39)
Lovns	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud og Hardeknud: 65	FP 328, 329, 341 (Heijne 8.20)

Munksjørup-fundet (DMS 6; Heijne 8.43) er udeladt, da kun den cirka tredjedel af skattefundet, der udvalgte af KMMS er dokumenteret. Dette faktum indebærer sandsynligvis en overrepræsentation af læselige mønter (1 Knud, 2 Hardeknud ud af 9 beskrevne stykker). Oplysningerne er ikke entydig angående forsideindskrifterne på Hardeknuds mønter i dette fund (liste i KMMS' journalsag 16/1829; Georg Galsters rekonstruktion, KMMS ms. XVII B 75b, arkivkasse).

Tabel 2. Ørbæk-mønter i udvalgte samlinger.

Samling	Forståelige indskrifter på begge sider	Forståelig indskrift på en side	Forvirrede indskrifter på begge sider	Reference
KMMS' hovedsamling	Knud: 1 Hardeknud: 2	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 35 Hardeknud: 16	Upubliceret
Thomsen	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 4	Katalog 9891-9895
Hauberg	Knud: 0 Hardeknud: 2	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 21 Hardeknud: 2	Katalog 75-95, 587-591
Bruun	Knud: 1 Hardeknud: 2	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 0 Hardeknud: 18	Katalog 1350, 1498-1518
Bruun dubletter	Knud: 0 Hardeknud: 1	Knud: 0 Hardeknud: 0	Knud: 0 Hardeknud: 9	Auktion, lots 100-109

Visse eksemplarer går igen flere steder i tabellen, da de er gået fra samling til samling.

Litteratur

Bruun samling: *L. E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling*, København 1928.

Bruun dubletter: *Grosserer L. E. Bruun's Doubletsamling af Mønter og Medailler, Møntauktion, København den 12. oktober 1925*.

DMS: *Danmarks Middelalderlige Skattefund*, 2 bind, København 1992.

Galster, Georg, "Møntfundet fra Haagerup", *NNÅ* 1944, s. 93-157.

Galster, Georg, "Møntfundet fra Kongsø Plantage", *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1962, s. 54-78.

Hauberg, Peter, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.

Hauberg samling: *Fortegnelse over Museumsinspektør P. Hauberg's efterladte Samling af danske og norske Mønter*, København 1929.

Heijne, Cecilia, *Särpräglat*, Stockholm 2004.

Malmer, Brita, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Stockholm 1997.

Moesgaard, Jens Christian, "Møntproduktionen i Ørbæk og kongemagtens interesse i Limfjordsområdet i 1000-tallet", *Årbog* 2012. *Vesthimmerland Museum*, s. 31-41.

Moltke, Erik, "De danske runemønter og deres prægere", *NNÅ* 1950, s. 1-56.

Thomsen: Erslev, Kristian, *Catalogue de la collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen. 2. Monnaies du Moyen Age*, 3 bind, København 1873-1876.